فیقهی ئاسان: بەشی تاوانەکان: باسی تۆڵە کردنەوە

< kurdish - كردي - کوردی >

دەستە بژێرێک لە زانایان

وەرگێرانی: دەستەی زمانی کوردی لە ماڵپەری ئیسلام هاوس

پێداچونەوەی: پشتیوان سابیر عەزیز

الفقه الميسر: كتاب الجنايات: مسألة: القصاص

نخبة من العلماء

ترجمة : فريق اللغة الكردية بموقع دار الإسلام
مراجعة: بشتيوان صابر عزيز

تۆڵە كردنەوە

بابەتی یەكەم : پێناسەی تاوان، وجۆرەكانی :

مەرجەكانی تۆڵەكردنەوە (القصاص) لە گیان ونەفسدا :

كەسوكاری كوژراوەكە بەچەند مەرجێك مافی ئەوەیان هەیە كە تۆڵەی كوژراوەكەیان بكەنەوە، ئەو مەرجانەیش بریتین لە : -

1- ئەبێت بكوژەكە موكەلەف بێت، واتا : ژیر وباڵغ بێت، چونكە مناڵ وشێت و گێل و نەفام وكەسی خەوتویش تۆڵەیان لێ ناكرێتەوە، ئەویش بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی كە پێغەمبەری خوا (صلی اللە علیە وسلم) فەرموویەتی : { رفع القلم عن ثلاثة : عن النائم حتى يستيقظ، وعن الصبي حتى يبلغ، وعن المجنون حتى يفيق }[1]، واتا : پێنوسی تاوان لەسەر سێ كەس هەڵگیراوە : لەسەر كەسی نووستوو هەتا ئەو كاتەی هەڵدەسێت لەخەو، لەسەر مناڵ هەتاوەكو باڵغ دەبێت، لەسەر شێت هەتاكو چاك دەبێتەوە.

چونكە ئەوانە هیچ نیەت و مەبەستێكی ڕاست ودروستیان نەبووە لە كوشتنەكەیاندا، یان لەبەر ئەوەیە كە هەر مەبەستیان نەبووە لە ئەصڵدا.

2- ئەبێت كەسی كوژراو كەسێكی بێ تاوان و بێ گوناه بێت و خوێنی پارێزراو بێت، چونكە تۆڵەسەندنەوە خۆی بۆ ئەوە كراوە كە خوێنی كەسی تر نەڕێژرێت، دیارە كەسێكیش خوێنی خەڵك بڕێژێت خوێن وگیانی پارێزراو نابێت ودەبێت بكوژرێتەوە، بۆیە ئەگەر كەسێكی موسڵمان بێباوەڕێكی جەنگاوەری كوشت، یان كەسێكی پاشگەز بووەوەی لەدین كوشت، پێش ئەوەی تەوبە بكات وبگەڕێتەوە، یان زیناكارێكی ژنهاوەر وشووكردووی كوشت، ئەوا كەسی بكوژ تۆڵەی لێ ناكرێتەوە، و (دیە) وخوێندانیشی ناكەوێتە سەر، بەڵام دەبێت تەمێ بكرێت چونكە سنوری حاكم و دەسەڵاتی بەزاندووە.

(1) ئەبو داود بەفەرموودەی ژمارە (4401) و نەسائی لە سونەنەكەیدا (156/6) ڕیوایەتیان كردووە، و شێخ ئەلبانیش بە صەحیحی داناوە، بڕوانە (الإرواء : ژمارە (297) .

3- دەبێت هاوشانی هەبێت لەنێوان بكوژ و كوژراوەكەدا، دەبێت لە ئازادی و ئاین و كۆیلایەتیدا یەكسان بن، چونكە كەسی موسڵمان ناكوژرێتەوە لەبەرامبەر كەسێكی بێباوەڕدا، ئەگەر بكوژەكە كەسێكی كۆیلەی موسڵمان بێت و كوژراوەكەیش كەسێكی بێباوەڕی ئازاد بێت، ئەویش بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی : " لا يقتل مسلم بكافر " [1]، واتا : موسڵمان لە بەرامبەر بێباوەڕدا ناكوژرێتەوە.

هەروەها كەسی ئازاد لە تۆڵەی كەسێكی كۆیلەدا ناكوژرێتەوە، ئەویش بە بەڵگەی ئەو ئایەتەی كە خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ ﴾ [سورەتی البقرة : 178]، واتا : كەسی ئازاد لە بەرامبەر كەسی ئازاد و كەسی كۆیلەیش لە بەرامبەر كەسی كۆیلەدا دەكوژرێنەوە.

جگە لەمانەی باسكران، ئیتر جیاوازیەكان لەنێوان بكوژ و كوژراودا هیچ كاریگەریەكی نابێت لەسەر تۆڵەكردنەوە یان نەكردنەوە، كەسێ ناودار و خانەدان لە تۆڵەی كەسێكی بێ ناونیشان و نەناسراو وبێ پلەوپایەدا دەكوژرێتەوە، هەروەها پیاو لە تۆڵەی ئافرەتدا دەكوژرێتەوە، كەسی ساغ وسەلیم لە تۆڵەی كەسی شێت و گێل ونەفامدا دەكوژرێتەوە، ئەویش بە بەڵگەی ئەو گشتگیرەی كە لەم ئایەتەدا باسكراوە، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ﴾ [سورەتی المائدة: 45] واتا : بڕیارماندا لەسەریان كە تۆڵەی كوشتنی گیانێك، گیانێكە، واتە: ئەركەسێك كوژرا، تەنها بكوژەكەی دەكوژرێتەوەو، نابێ دەس بۆكەسێكی تر ببرێت.

4- نەبوونی هیچ پەیوەندیەكی باوك وكوڕایەتی یان باوك وكچایەتی، یان دایك وكوڕایەتی یان دایك وكچایەتی، مەبەست لەوەیە نابێت كوژراوەكە مناڵی بكوژەكە بێت، یان منالی منالەكەی وبەرەو خوارتریش بێت، بۆیە هیچ یەكێك لە دایك وباوك وبەرەو ژووتریش لەتۆڵەی منال و منالی منالەكانیشیاندا ناكوژرێنەوە، ئەویش بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی كە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: " لا يقتل الوالد بولده " [2]، واتا : باوك لە تۆڵەی منالیدا ناكوژرێتەوە .

بەلام بە پێچەوانەوە منال لە تۆڵەی دایك وباوكیدا دەكوژرێتەوە، ئەویش بە بەڵگەی گشتگیری ئەو ئایەتەی كە ئاماژەمان پێدا، و خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ﴾ [سورەتی

(1) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (6915) ڕیوایەتی كردووە.

(2) تیرمذی بەفەرموودەی ژمارە (1433 -1434) وابن ماجە بەفەرموودەی ژمارە (2661 -2662) ڕیوایەتیان كردووە، وە شێخ ئەلبانیش بە صەحیحی داناوە، بڕوانە صەحیحی ان ماجە فەرموودەی ژمارە (2156-2157) .

البقرة : 178]، واتا : بەشێوەیەكی دادگەرانە و یەكسانیی و، بێ دەست درێژیی و زیادە ڕەوویی (قیساس) وتۆڵەمان لەسەر داناون لە كوژراوەكاندا.

حیكمەت لە تۆڵەكرنەوە (القصاص) :

خوای گەورە تۆڵەكردنەوە وقیصاصی داناوە بۆ ئەوەی ڕەحمەت بێت بۆ خەڵكی، تاوەكو خوێنیان پارێزراو بێت لەڕشتنی بەناهەق لە لایەن كەسانی دەستدرێژی كار وزاڵمەوە، وە هەروەها تاوەكو ببێت بەهۆی ئەوەی ئەوانەی كە دەیانەوێت دەستیان دەچێتە خوێنی خەڵكیەوە بگەڕێنەوە لە دەستدرێژی كردن ودوژمنكاریان، وە بۆ ئەوەشیی ئەو كەسەی كە گوێنەداتە سزا وئازاری خەڵكی ئەو تاڵی وسزایە بچەشێت كە غەیری خۆی بێ گیرۆدە كردووە، وە هەروەها یەكێكی تر لە حیكمەتەكانی تۆڵە كردنەوە ئەوەیە دەبێتە هۆی ئەوەی ئاوێك بكات بەسەر ئەو تورەیی و كەفو كوڵەی كە كەسوكاری تاوان لەسەر كراوەكە تووشی بوون بەهۆی دەستدرێژی تاوانبارەكەوە، وە دیسان تۆڵە خۆی لەخۆیدا مانای ژیان و ژیانەوە وبەردەوامی تۆوی مرۆڤایەتی دەگەینێت، هەروەك خوای گەورە فەرموویەتی : ﴿ وَلَكُمۡ فِي ٱلۡقِصَاصِ حَيَوٰةٞ يَـٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴾ [البقرة : 179]، واتا : ئەی خاوەن بیرو تێگەیشتوان! ئەو تۆڵە وەرگرتنەوەیە بەخشینی ژیانی تێدایە.. چونكە گەر تۆڵە وەرگرتن نەبێت، كوشتن لەناو كۆمەڵگەدا گەلێك زۆر دەبێت، بەڵام بە بڕیاردان لەسەر ڕەوایی تۆڵە سەندنەوە، ئیتر هیچ كەسێك بەئاسانیی ناتوانێت كەسێكی تر بكوژێت و، لە ترسی ئەوەی كە نەیكوژنەوە خۆی لە تاوانی كوشتنەكە بەدوور دەخاتەوە.. مەسەلەیەكی تریش شایانی باس كردنە، ئەویش ئەوەیە كەسوكاری كوژراو خۆیان حەقی تۆڵە وەرگرتنەوەكەیان هەیە، بەڵام پێویستە حكومەت بۆیان وەربگرێتەوە، نەك خۆیان، چونكە ئەگەر خۆیان حەقی خۆیان بكەنەوە، دەبێتە مایەی توند بوونی دوژمنایەتی و دووبەرەكی لە نێوان هەردوو لاداو، ڕەنگە ڕووداوو كارەساتی تری لێ بكەوێتەوە.

مەرجەكانی جێ بەجێ كردنی تۆڵە كردنەوە (القصاص) :

ئەگەر هاتوو مەرجەكانی جێ بەجێ كردنی تۆڵە كردنەوە (القصاص) هاتنە دی و واجب بوون، ئەوا تۆڵە كردنەوە جێ بەجێ ناكرێت وبەسەر تاوانباردا ناچەسپێت بە چەند مەرجێك نەبێت، ئەوانیش بریتین لە :

1- ئەبێت ئەو كەسانەی یان ئەو كەسەی كە شایانی ئەوەیە تۆڵەی بۆ بكرێتەوە، موكەلەف بێت، واتا : باڵغ و عاقڵ بێت، مانای وایە : ئەگەر هاتوو ئەو كەسەی كە تۆڵەی بۆ دەكرێتەوە یان هەندێكیان

منداڵ بوون یان شێت بوون، ئەوا کەسێکی تر ناتوانێت ببێت بە جگێرەوە بۆیان لە تۆڵە کردنەوەدا، بەڵکو دەبێت تاوانبارەکە زیندانی بکرێت تا ئەو کاتەی ئەگەر هاتوو کەسی تۆڵە بۆ کراوە منداڵ بوو باڵغ دەبێت، یان ئەگەر شێت بوو چاك دەبێتەوە، بەڵگەش لەسەر ئەمە موعاویە (خوای لێ رازی بێت) ئەمەی جێ بەجێ کردووە، وهاوەڵانیش پێی ڕازی بوون، بۆیە وەك کۆدەنگی (إجماع) ی لێهاتووە.

2- دەبێت کەسوکاری تۆڵە بۆ کراو وخوێن ڕژاوەکە هەموویان ڕێ بکەون لەسەر جێ بەجێ کردنی تۆڵە کردنەوە وقیصاص، بۆیە نابێت هەندێکیان بەبێ ڕای هەندێکی تریان تۆڵە بکەنەوە و قیصاص جێ بەجێ بکەن، چونکە ئەو بابەتە هەقی ئەو هەندەی تریشی پێوەیە کە ڕایان وەرنەگیراوە، یان ڕازی نەبوون پێی، وە هەروەها ئەگەر کەسێکیان ئامادە نەبوو دەبێت چاوەڕوان بکرێت تا دەگەڕێتەوە ورای وەردەگیرێت، وە چاوەڕوانی منداڵ بکرێت تا باڵغ دەبێت، وە چاوەڕوانی شێت بکرێت تا چاك دەبێتەوە، وە ئەگەر هەرکەسێك لەوانەی مافی تۆڵە کردنەوەیان هەیە مردن، ئەوا کەسەکانی تری دەبنە جێگرەوەی، بۆیە ئەگەر هەندێك لە کەسەکانی لە مافی خۆیان خۆش بوون و تاوانبارەکەیان عەفو کرد، ئەوا قیصاص وتۆڵە کردنەوەکە جێ بەجێ ناکرێت، دەبێت هەنگاوێکی تر بنرێت بۆ دەستەبەر کردنی مافی ئەوانەی کە داوای تۆڵە کردنەوە دەکەن ئەویش ئەوەیە کەسوکاری تاوانبارەکە ئەوانە ڕازی بکەن بە پێدانی مافی هەر کەسێکیان لە خوێنی کەسەکەیاندا.

3- دەبێت تۆڵە کردنەوە و قیصاص، لەوە دڵنیا کرا بێتەوە کە ئەو تۆڵە کردنەوە سەر نەکێشێت بۆ غەیری تاوانبارەکە، وەك خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿ فَلَا يُسْرِف فِّي ٱلْقَتْلِۖ ﴾ [الإسراء :33]، واتا: نابێت زیادەڕەویی بکات لە کوشتن و تۆڵەسەندنەوەدا، جۆرێك لە زیادە ڕۆی لە کوشتندا ئەوەیە کەسوکاری کوژراوەکە کەسێکی تر جگە لە تاوانبار بکوژنەوە، بۆیە ئەگەر هاتوو تۆڵە کردنەوە و قیصاصەکە لەسەر ئافرەتێکی سکپڕ واجب بوو، ئەوا دەبێت چاوەڕوانی ئەوە بکرێت تاوەکو منداڵەکەی دەبێت، چونکە کوشتنی ئەو ئافرەتە بەو حاڵەتەوە دەست درێژی کردنیشە سەر کۆرپەلەکەی ناو سکیەتی، کاتێکیش کە منداڵەکەی بوو، ئەگەر ئافرەتێك هەبوو شیر بداتە منداڵەکەی ئەوا قیصاصەکەی لەسەر جێ بەجێ دەکرێت، وە ئەگەر نا ئەوا دەبێت چاوەڕوان بکرێت تاوەکو دوو ساڵ لەشیری دەبڕێتەوە، ئەویش بە بەڵگەی فەرموودەی ڕووداوی ئافرەتە غامدیەکە کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرمووی: { إذن لا نرجمها وندع ولدها صغيرا ليس له من يرضعه } واتا: کەواتە بەردبارانی ناکەین ومنداڵەکەی وازی لێ ناهێنین مادام کەسێك نیە شیر بداتە منداڵەکەی، ئەوە بوو پیاوێك لە

ئەنصار هەستایە سەرپێ و ووتی : ئەی پێغەمبەری خوا شیردانەکەی لە ئەستۆی من بێت، ئەوەبوو دواتر بەرد بارانیان کرد [1].

حوکمەکانی تۆڵە کردنەوە (القصاص):

1- تۆڵەکردنەوە و قیصاص دەبێت بە ئامادە بوون ئیمام وپێشەوای موسڵمان یان بە ئامادە بوونی ئەو کەسەی کە جێگرەوەیەتی جێ بەجێ بکرێت، چونکە ئەوە ئیمام و پێشەوای موسڵمانانە کە پێی هەڵدەستێت و مۆڵەتی جێ بەجێ کردنی دەدات، ئەویش بۆ ئەوەی کە زوڵم وستەمی تێدا نەکرێت، و بە شێوەیەکی شەرعی جێ بەجێ بکرێت، و فەساد و خراپە کاری وفەوزا ڕوو نەدات تێیدا.

2- ئەصڵ و بنەما وایە، کەسی تاوانبار چی کردووە بەو کەسەی کە دەست درێژی کردوەتە سەری بەو شێوەیەی لێ بکەنەوە، ئەویش بە بەڵگەی ئەو ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُواْ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ﴾ [النحل : 26]، واتا : ئەگەر تۆڵەتان سەندەوە ئەوە بە ئەندازەی ئەو ستەمەی دژتان کراوە تۆڵە بکەنەوە.

هەروەها پێغەمبەری خوایش (صلی الله علیه وسلم) سەری ئەو پیاوە جولەکەی خستە نێوان دوو بەردەوە و کوشتیەوە، دوای ئەوەی ئافرەتێکی موسڵمانی کوشت بوو بەهەمان شێوە، هەروەها ئەگەر هاتوو دەستێکی بڕی بوو، وە پاشان کوشت بووی، ئەوا بە هەمان شێوەی لەگەڵدا دەکرێت [2]..

3- دەبێت ئەو ئامێرەی کە تۆڵە کردنەوە وقیصاصەکەی پێ جێ بەجێ دەکرێت، تیژ و بڕەر بێت، وەك شمشێر و چەقۆ و خەنجەر وهاوشێوەکانی، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی : { إذا قتلتم فإحسنوا القتلة } [3]، واتا : ئەگەر هاتوو کەسێکتان کوشتەوە لە تۆڵەی کەسێکی تردا ئەوا جوانترین شێوە بیکوژنەوە .

4- ئەگەر هاتوو کەسوکاری کوژراوەکە توانیان بەشێوەیەکی شەرعیانە تۆڵە کردنەوەکەی خۆیان جێ بەجێ بکەن - مەبەست ئەوەیە بە ئامادە بوونی دەستگا بەرپرسەکانی دەسەڵات وحکومەت، نەك بەشێوەیەکی هەڕەمەکەی و هەرکەس بۆ خۆی - ئەوا حاکم وپێشەوای موسڵمانان ئەو کەش وهەوایەی

(1) موسلیم بە فەرموودەی ژمارە (1695) ڕیوایەتی کردووە .

(2) بوخاری بەفەرموودەی ژمارە (2413) و موسلیم بەفەرموودەی ژمارە (1672) ڕیوایەتیان کردووە .

(3) موسلیم بە فەرموودەی ژمارە (1955) ڕیوایەتی کردووە.

بۆ دەسازێنن، تاوەکو بتوانێت مافی خۆی وەربگرێتەوە، وە ئەگەر نەیتوانی بە شێوەیەکی شەرعی جێ بەجێی بکات ئەوا کەسێك دەکات بە وەکیلی خۆی کە شارەزایی هەبێت تاوەکو بۆی جێ بەجێ بکات.